

RECENZJA

rozprawy doktorskiej mgr Moniki Gumulak

**DIAGNOZA I TERAPIA DZIECI Z ZABURZENIAMI PRZETWARZANIA
SENSORYCZNEGO – PERSPEKTYWA WYJŚCIA POZA TRAJEKTORIĘ
BEZSILNOŚCI**

napisanej pod kierunkiem dr hab. Agnieszki Weiner, prof. AWSB

Dąbrowa Górnicza 2025

Uwagi ogólne

Przedłożona do recenzji rozprawa doktorska podejmuje problematykę diagnozy i terapii dzieci z zaburzeniami przetwarzania sensorycznego, ujmując ją w szerokiej perspektywie pedagogicznej, psychologicznej, społecznej i nauk medycznych. Już sam tytuł pracy wskazuje na ambitne zamierzenie badawcze Autorki, polegające na wyjściu poza dominujące w literaturze ujęcia kliniczne i terapeutyczne oraz osadzeniu analiz w szerszym kontekście funkcjonowania dziecka, rodziny i środowiska edukacyjnego.

Problematyka podjęta przez Doktorantkę jest aktualna zarówno z perspektywy teorii pedagogicznej, jak i praktyki edukacyjnej. W ostatnich latach obserwuje się wzrost zainteresowania zagadnieniami integracji sensorycznej, jednak znaczna część publikacji koncentruje się na opisie symptomów oraz skuteczności oddziaływań terapeutycznych. Znacznie rzadziej podejmowane są badania uwzględniające wzajemne relacje między diagnozą kliniczną, doświadczeniami rodziców i kompetencjami nauczycieli. Tym samym podjęty przez Autorkę problem należy uznać za ważny poznawczo i społecznie.

Ocena struktury rozprawy

Układ treści recenzowanej rozprawy jest prawidłowy. Składa się ona z trzech części: teoretycznej, metodologicznej i empirycznej, dopełnionej – co jest pożądane w pracach pedagogicznych – zakończeniem, obszerną i dobrze dobraną bibliografią (zawierającą literaturę

polskojęzyczną, zagraniczną, ustawy i rozporządzenia, źródła internetowe), wykazem tabel, wykresów i rysunków. Rozprawa obejmuje dziewięć rozdziałów. Poszczególne części mają rozwiniętą strukturę wewnętrzną, co świadczy o starannym przemyśleniu omawianej tematyki. Do pracy dołączony jest obszerny aneks, ilustrujący warsztat pracy Doktorantki. Tak skonstruowana struktura wskazuje na dużą świadomość metodologiczną Autorki oraz dążenie do uchwycenia złożoności badanego problemu.

Uwagi szczegółowe

Już we wstępie widać dobre przygotowanie Autorki do napisania rozprawy dotyczącej zapowiedzianej w tytule problematyki. Doktorantka poprawnie zdefiniowała cel podjętych badań oraz zarysowała pole problemowe. Zawarty tu przegląd zawartości treściowej pracy pozwala zorientować się w kolejności podejmowanych analiz, sygnalizuje ich znaczenie dla teorii i praktyki pedagogicznej oraz poprawnie uzasadnia zainteresowanie badawcze podjętą tematyką i wybór strategii badań.

Część teoretyczna pracy składa się z 3 rozdziałów:

1. Integracja sensoryczna i zaburzenia przetwarzania sensorycznego dzieci,
2. Diagnoza i terapia zaburzeń przetwarzania sensorycznego,
3. Dzieci z nieprawidłowym przetwarzaniem sensorycznym w edukacji przedszkolnej.

Obejmują one 59 stron i tworzą teoretyczne ramy podjętych badań. Tę część pracy oceniam pozytywnie. Autorka w pierwszym rozdziale skrupulatnie charakteryzuje założenia teorii integracji sensorycznej ze zwróceniem uwagi na jej genezę, ukazuje systemy sensoryczne zaangażowane w proces integracji, analizuje rozwój sensoryczno-motoryczny dziecka i zaburzenia przetwarzania sensorycznego.

W rozdziale drugim Doktorantka poprawnie analizuje diagnozę i terapię dziecka z zaburzeniami przetwarzania sensorycznego. Rozdział ten składa się z dwóch podrozdziałów, przy czym w spisie treści widoczna jest pomyłka, bo tytuł drugiego podrozdziału (s. 46) nie został odnotowany.

Na podkreślenie zasługuje wprowadzenie kategorii „trajektorii bezsilności”, stanowiącej główną kategorię teoretyczną pracy. Koncepcja ta „...*stanowi analityczne zastosowanie koncepcji trajektorii cierpienia wypracowanej w socjologii interpretatywnej przez Fritza Schütze. Autor wskazuje, iż w przebiegu biografii mogą pojawić się takie konfiguracje zdarzeń, które przestają podlegać intencjonalnej organizacji działania i przyjmują charakter procesów narzucających się jednostce*” (s. 51). Pozwala ona Doktorantce analizować

nie tylko zaburzenia sensoryczne jako zjawisko kliniczne, lecz także proces narastania trudności wynikających z błędnych interpretacji zachowań dziecka, opóźnień diagnostycznych oraz nieskutecznej komunikacji pomiędzy rodziną, nauczycielami i specjalistami. Przyjęte przez Autorkę założenie, że diagnoza i terapia mogą stanowić czynnik odbudowywania sprawstwa dziecka oraz jego otoczenia społecznego, należy uznać za interesujące poznawczo i posiadające znaczący potencjał aplikacyjny.

W trzecim rozdziale Pani Monika Gumulak omawia funkcjonowanie dziecka z nieprawidłowym przetwarzaniem sensorycznym w grupie przedszkolnej z wyeksponowanej znaczącej roli nauczyciela oraz jego działań dydaktyczno-wychowawczych i opiekuńczych. Podkreśla także znaczenie wiedzy i kompetencji nauczyciela. Analiza systemu wsparcia dziecka i rodziny prowadzi do konkluzji, że „... wyjście poza trajektorię bezsilności wymaga spójnego rozpoznania klinicznego, adekwatnej terapii oraz współdziałania środowiska rodzinnego z edukacyjnym. Dopiero połączenie tych elementów umożliwia zmianę interpretacji zachowania dziecka (z perspektywy oceniającej na funkcjonalną), a tym samym reorganizację oddziaływań pomocowych” (s. 64). Zaproponowany podział na blok kliniczny (K), nauczycielski (N), rodzicielski (R) oraz relacyjny (RZ) świadczy o dążeniu do całościowego ujęcia badanego zjawiska.

Po lekturze części teoretycznej rozprawy stwierdzam, że Doktorantka wykazała się znaczną dociekliwością oraz czytaniem i dobrą znajomością analizowanej problematyki. Umiejętnie posługuje się terminologią z podjętej dziedziny, formułuje trafne sądy często odwołując się do istniejącej literatury.

Do bardzo ważnych elementów prac naukowych należy rozdział metodologiczny. Autorka zdaje sobie z tego sprawę wykazując starania o precyzyjne i obszerne ujęcie opisu własnych badań. Celem badań uczyniła: *Poznanie i wyjaśnienie mechanizmów przebiegu procesu diagnostyczno- terapeutycznego dzieci z nieprawidłowym przetwarzaniem sensorycznym w wieku przedszkolnym ze szczególnym uwzględnieniem roli terapeuty, rodziny oraz ram prawnych w kształtowaniu dostępu do wsparcia a także sformułowanie rekomendacji opartych na wynikach badań ukierunkowanych na ograniczanie trajektorii bezsilności w praktyce edukacyjnej i terapeutycznej* (s. 70).

Precyzyjnie określiła problemy badawcze. Główny problem ujęła w pytaniu: *Jak przebiega proces diagnozy i terapii dzieci w wieku od czwartego do szóstego roku życia z nieprawidłowym przetwarzaniem sensorycznym w ujęciu klinicznym, edukacyjnym i rodzinnym oraz w jaki sposób relacje między tymi trzema perspektywami kształtują dostęp do wsparcia i*

dynamikę trajektorii bezsilności w praktyce terapeutycznej i edukacyjnej? (s. 72). W odniesieniu do problemu głównego sformułowała problemy główne i szczegółowe dotyczące poszczególnych bloków: obserwacji klinicznej (blok K), perspektywy edukacyjnej i instytucjonalnej (blok N), perspektywa doświadczeń rodziny (blok R), relacji między perspektywami (K-N-R) (blok RZ). Autorka zastosowała się do wymogów metodologicznych – przedstawiła hipotezy robocze, wyodrębniła zmienne i wskaźniki, określiła metody, techniki i narzędzia badawcze. Pojawia się w tej części pracy pewna nieścisłość i wymagana jest korekta tekstu w przypadku druku dysertacji, ponieważ na s. 97 Doktorantka pisze: *„Na potrzeby niniejszej pracy zastosowano metodę sondażu diagnostycznego, testowania, obserwacji ilościowej oraz metodę studium przypadków”* powołując się na pracę T. Pilcha, T. Bauman, *Zasady badań pedagogicznych*. Jak wiadomo wskazani autorzy testy i obserwację zaliczają do technik badawczych. Pomyłkę tę sama Doktorantka koryguje na s. 100, pisząc, że w badaniach zastosowała *„... techniki ankietowania, testowania, wywiadu oraz obserwacji, które stanowią podstawę dalszego opisu procedur badawczych”*. Poprawnie dobrała próbę badawczą, w skład której weszło 12 dzieci, 12 rodziców i 100 nauczycieli wychowania przedszkolnego z Nowego Sącza i powiatu nowosądeckiego. Proponuję Doktorantce rezygnację z wykresów numer 1, 3 i 5, ponieważ ilustrują 100% badanych, a w takich przypadkach wystarczy informacja w tekście, że wszyscy badani nauczyciele to kobiety (s. 124, 125) oraz, że wszyscy nauczyciele legitymowali się wykształceniem w zakresie wychowania przedszkolnego i edukacji wczesnoszkolnej (s. 126) .

Rozwiązanie metodologiczne zastosowane przez Doktorantkę, polegające na strategii badań mieszanych, łączącej:

- badania kliniczne typu pre-test/post-test,
- badania ankietowe nauczycieli,
- studia przypadków,
- wywiady narracyjne analizowane zgodnie z koncepcją Fritza Schützego

należy ocenić bardzo pozytywnie, ponieważ umożliwiają wielostronne poznanie badanego zjawiska oraz zwiększa wiarygodność interpretacji.

Wyniki badań zawarte są w rozdziałach 5-9. Noszą one tytuły:

5. Profil funkcjonowania sensoryczno-motorycznego dziecka – perspektywa kliniczna blok K;

6. Perspektywa edukacyjna i instytucjonalna – wiedza i kompetencje diagnostyczne nauczycieli wychowania przedszkolnego w zakresie przetwarzania sensorycznego blok N;
7. Studium przypadków – analiza przebiegu diagnozy i terapii w czterech profilach sensorycznych;
8. Doświadczenia rodziny w systemie diagnozy i terapii dziecka z trudnościami sensorycznymi – perspektywa rodzica – analiza wywiadów narracyjnych;
9. Dziecko-nauczyciel-rodzic blok RZ integracyjna rekonstrukcja trajektorii bezsilności.

Zgromadzony materiał empiryczny okazał się interesujący. Ukazuje diagnozę i terapię dzieci z nieprawidłowym przetwarzaniem sensorycznym jako zjawisko systemowe rozgrywające się na styku perspektywy dziecka, nauczyciela i rodziny. Opisy Doktorantka wzbogaciła 38 tabelami i 98 wykresami. Część ta jest bogata informacyjnie, napisana na podstawie analizy danych empirycznych, które poddane zostały analizie statystycznej. Autorka zaspokaja ciekawość czytelnika, analizując poszczególne problemy w sposób dobrze udokumentowany danymi z badań. Szczególnie wartościowe jest wykorzystanie narracyjnych doświadczeń rodziców, które pozwalają wyjść poza perspektywę diagnostyczną i ukazać społeczne konsekwencje zaburzeń przetwarzania sensorycznego. Pozytywnie należy również ocenić deklarację Autorki, że analizy kliniczne mają charakter eksploracyjny i interpretacyjny, a formułowane wnioski nie będą miały charakteru przyczynowo-skutkowego ani nadmiernie uogólniającego. Świadczy to o metodologicznej ostrożności i świadomości ograniczeń badawczych. Autorka zaspokaja ciekawość czytelnika, analizując poszczególne problemy w sposób dobrze udokumentowany danymi z badań. Autorka ma świadomość wielości kontekstów i uwarunkowań z perspektywy których dokonuje analiz, wykazując przy tym rzetelność, dociekliwość i ciekawość poznawczą jako cechy konstytuujące tożsamość młodego naukowca.

Pragnę podkreślić najważniejszy – moim zdaniem – walor rozprawy, którym jest próba integracji trzech perspektyw:

- klinicznej,
- edukacyjnej,
- biograficznej.

Interesującym rozwiązaniem jest także propozycja modelu teoretyczno-empirycznego opisującego mechanizm powstawania i przezwyciężania trajektorii bezsilności, który został

wyprowadzony z materiału empirycznego. Stanowi on istotny wkład do pedagogiki specjalnej, pedagogiki przedszkolnej oraz badań nad systemami wsparcia dziecka i rodziny.

W trafnie sformułowanych wnioskach z badań Doktorantka ukazuje weryfikację hipotez. Stwierdza, że: *analiza wyników badań pozwoliła wykazać, iż trudności sensoryczne dziecka nie funkcjonują w izolacji, ale uruchamiają określone mechanizmy interpretacyjne i relacyjne, które mogą prowadzić do powstania trajektorii bezsilności w systemie wsparcia* (s. 334). Słusznie postuluje w systemie wsparcia nie tylko terapię dziecka, ale również rekonstrukcję relacji. Warto podkreślić również aplikacyjny charakter rekomendacji, wśród których eksponuje potrzebę doskonalenia kompetencji diagnostycznych nauczycieli wychowania przedszkolnego. Należą one bowiem obecnie do kluczowych warunków sprawnej realizacji edukacji włączającej.

Bibliografia zagadnienia jest obszerna i celnie dobrana do tematu pracy. Obok pozycji zwartych polskich i zagranicznych znalazło się wiele wartościowych artykułów z badań różnych autorów.

W tekście składanym do druku warto zadbać o warsztat pisarski i jego stronę techniczną, ponieważ zdarzają się w dysertacji potknięcia, które nie powinny powtarzać się, gdyby Autorka w przyszłości publikowała omówienie tych badań w formie książkowej lub w cyklu artykułów.

Konkluzja

Biorąc pod uwagę całość przedstawionej do recenzji rozprawy pt. *Diagnoza i terapia dzieci z zaburzeniami przetwarzania sensorycznego – perspektywa wyjścia poza trajektorię bezsilności* stwierdzam, że spełnia ona wymagania stawiane tego typu pracom określone w art. 187 ust. 1 i 2 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. z 2023 r. poz. 742, z późn. zm.). Dotyczy ważnej poznawczo, społecznie i praktycznie, a zarazem niewystarczająco rozpoznanej badawczo problematyki. Jest osadzona w trafnie przyjętych przez Autorkę perspektywach teoretycznych i badawczych. Jej mocnymi stronami są aktualność tematyki, interdyscyplinarny charakter analiz, wieloperspektywiczne ujęcie badanego zjawiska oraz ambitna koncepcja metodologiczna. Prezentuje wyniki rzetelnie przeprowadzonych studiów i badań. **Wnoszę więc o jej przyjęcie i dopuszczenie mgr Moniki Gumulak do dalszych etapów przewodu doktorskiego.**

Główny recenzent